

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

TAXATION OF FOREIGN TRADE AND EUROPEAN UNION

Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU*

ÖZET

Ülkemizde, dış ticaretin vergilendirilmesi, geçmişten bu yana ,hükümetler için, ekonomik politikanın yürütülmesinde önemli araçlardan biri olmuştur. Ancak Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde, dış ticaret vergilerinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişiklikler özellikle, Avrupa Birliği ile gümrük birliğinin tamamlanmasından sonra gerçekleşmiştir. Türkiye bu kapsamda Avrupa Birliği'nden yaptığı sanayi malları ithalatına uyguladığı gümrük vergilerini ve eş etkili yükümlülükleri kaldırmış ve Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerden ithalat için uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi'ni yürürlüğe koymuştur.Bu makalenin amacı, söz konusu değişiklikleri incelemektir.

Anahtar Sözcükler: *Dış Ticaret Vergileri, Gümrük Vergileri ve Eş Etkili Yükümlülükler, Avrupa Birliği ve Türkiye, Gümrük Birliği*

ABSTRACT

In our country, for decades, taxing on foreign trade is one of the main tools for governments in economic policy-making. However, with proces of integration process to European Union important adjustments are made on foreign trade taxing. These adjustments especially made after the completion of the Turkey-EU Customs Union. In this context, Turkey eliminated all customs duties and charges having equivalent effect applied to imports of industrial products from the European Union and started to apply the Community's Common Customs Tariff for imports from the third countries. The purpose of this paper is to analyze the changes stated.

Keywords: *Taxes on Foreign Trade, Customs Duties and Charges Having Equivalent Effect, European Union and Turkey, Customs Union.*

* Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Ekonomik gelişmenin başlangıç evrelerinde ülkelerin vergi sistemlerinde önemli bir paya sahip olan dış ticaret vergileri, bugün dünyada yaşanan küreselleşme sürecinin etkisiyle ülkelerin imza attığı çeşitli uluslar arası antlaşmalar ve içinde yer aldıkları ekonomik bütünleşme hareketleri nedeniyle değişime uğramakta ve etkinliğini yitirmektedir. Nitekim bugün, Türkiye’de dış ticaret işlemleri üzerine konan vergi, fon vb. yükümlülükler yukarıda ifade edilen süreçlerin özellikle de Avrupa Birliği ile ilişkilerin sonucu olarak dış ticarete ortaya çıkan serbestleşme eğilimleri ile birlikte azaltılmakta ya da değişikliklere tabi tutulmaktadır. İşte bu çalışmada ,Avrupa Birliği ile ilişkilerin Türkiye’de dış ticarettten alınan vergileri daha genel ifadeyle mali yükümlülükleri nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışacağız.

DIŞ TİCARET POLİTİKASI ARACI OLARAK VERGİLEME

Bilindiği gibi, piyasa ekonomisinin en önemli işlevlerinden birisi çeşitli mal ve hizmetlerin piyasada oluşan talebini karşılamak için ekonomideki kaynakların kullanım alanlarını belirlemesidir. Bu şekilde ekonomide bir işbölümü ortaya çıkar. İşbölümü uzmanlaşmayı arttırarak üretim ve verimliliğin yükselmesini sağlar. İşbölümünün gelişmesi insanların ihtiyaçlarını daha kaliteli ve daha ucuz karşılamaları anlamına gelir. İşbölümü sadece, bir ülke içinde yaşayanlar arasında değil, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde de gereklidir (Türk,1992: 42).

Ülkeler arası ekonomik ilişkiler pek çok nedene dayanır. Ülkeler, üretimlerinin kendilerine yeterli olmaması ve bazı malların sadece bazı ülkelerde üretilmesi nedeniyle birbirleriyle ticari ilişkilere girerler. Teoriye göre ülkeler arası ticari ilişkilerde işbölümüne gidilmesi ve ticaretin serbest koşullarda yapılmasının sağlanması dünya kaynaklarının en etkin kullanımını sonucunu verecektir. Ancak uygulamada uluslar arası ticaret serbest koşullarda gerçekleşmez.Çünkü devletler ekonomik ,sosyal ve siyasal amaçlarla uluslar arası ticarete müdahale ederler. İşte devletin, ülke ticaretini sınırlandırmak ya da özendirmek için yaptığı düzenlemeler dış ticaret politikasını oluşturur(Dinler,1997: 472).

Devletin dış ticarete doğrudan ya da dolaylı müdahalelerini ifade eden dış ticaret politikasının amaçları çok çeşitlidir. Bunlar;

- dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi,
- dış rekabetten korunma,
- ekonomik kalkınma,
- piyasa aksaklıklarının giderilmesi,

- ekonominin liberalleştirilmesi,
- iç ekonomik istikrarın sağlanması,
- hazineye gelir sağlama,
- dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma,
- sosyal ve siyasal amaçlar vb. şeklinde sıralanabilir (Seyidoğlu,1996:106-109).

Kuşkusuz devlet, bu amaçlara yönelik dış ticaret politikasını yürütürken bazı araçları kullanmaktadır. Bu araçlardan biri de dış ticaret vergileridir. Dış ticaret vergileri dendiğinde akla ilk gelen vergi gümrük vergileridir. Gümrük vergileri, yurt dışından ithal edilen malların ülke sınırlarından girişi sırasında alınmaktadır. Ancak gümrük vergilerinin sadece ithalata uygulandığını düşünmemek gerekir. Geçmişte, ihracata ve transit mal geçişine de gümrük vergisi uygulayan ülkeler olmuştur. Bugün bile kimi zaman ülkenin tek satıcı durumunda olduğu mallarda monopol gücünden yararlanmak, ihracatı sınırlandırarak dünyada arzı daraltmak ve tarım kesimini vergilendirmek gibi amaçlara dayanan uygulamalara da rastlanmaktadır (Tanzi,1991: 228; Seyidoğlu,1996: 121).

İthalat üzerine konan çeşitli vergilerin konuluş amaçları ise şu şekilde ifade edilebilir (Tanzi, 1991: 216-222; Bulutoğlu, 2003: 361-363):

- Ülke içi üretimi korumak ya da yerli sanayinin kurulmasını desteklemek,
- Gelir dağılımı eşitsizliğinden doğan döviz tüketici ve zorunlu olmayan mal taleplerini kısıtlamak,
- Devlete gelir sağlamak,
- Yurt içi vergileri ithal ürünlerin maliyetlerine yansıtma,
- İthalatı sınırlamak ve ihracatı teşvik etmek.

Yukarıda sıralanan gerekçelerle ithalattan alınan vergiler ve vergi etkisi gösteren benzeri uygulamalar (fon kesintileri), dış ticaret politikasının temel araçlarından biridir. İlerde açıklayacağımız gibi, Türkiye’de ithalat üzerinden alınan vergi ve fonlar çeşitli adlarla ifade edilmektedir. Gümrük vergisi, katma değer vergisi, ithal harcı, belediye hissesi, damga resmi, ulaştırma altyapıları resmi, eğitim gençlik spor ve sağlık hizmetleri vergisi, toplu konut fonu, destekleme fiyat istikrar fonu, kaynak kullanımı destekleme fonu, maden fonu ve savunma sanayii destekleme fonu.

Dış ticaretten alınan vergilerin içinde en uzun geçmişe sahip olan vergi, gümrük vergisidir. Gümrük vergisi malların gümrük sınırını aşması halinde alınır. Malların bu sınırı aşması ithalat, ihracat ve transit nedenleriyle söz

konusu olabilir. Bu durumda gümrük vergisi de “ithalat gümrük vergisi”, “ihracat gümrük vergisi” ve “transit gümrük vergisi” adlarını alır. Günümüzde daha çok ithalat üzerinden alınan gümrük vergileri, geçmişte spesifik esasa dayalı olarak uygulanmış olsa da, genelde advalorem esasa dayalı olarak alınmaktadır. Dolaylı vergiler grubunda yer alan bu vergiler, mal üzerinden alındıkları için, malı ithal eden ve vergiyi ödeyen yükümlünün, nihai aşamada tüketiciye kolayca yansıtıldığı vergilerdir (Nadaroğlu, 1983:438-439).

Dış ticaret vergileri, geçmişten bugüne dünyadaki tüm ülkelerin vergi sistemlerinde önemli bir role sahip olmuştur. Gerçi bugün gelişmiş ülkeler açısından bu rolün çok sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Örnek vermek gerekirse, 1913 'lere kadar A.B.D.'de bu vergilerin federal vergi gelirlerindeki payı % 50'yi buluyordu. Bu oran 1980'li yıllara gelindiğinde gelişmekte olan ülkeler için hala geçerli bir orandı (ayrıntılı bilgi için bakınız: Tanzi, 1991:210-216)

Gümrük vergileri özellikle az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın finansmanı açısından temel vergilerden biridir (Hicks, 1965. 70-73) Dolayısıyla bu ülkelerin toplam kamu gelirleri içinde önemli bir paya sahiptir Bu payın ülke geliştikçe azaldığı görülür (Due, 1968: 458-459; Korkmaz, 1982:78; Akkaya, 1994:276). Bunun nedeni, sanayileşme sürecine henüz girmemiş ülkelerde, etkin işleyen bir vergi sistemi ve idaresi kurulamadığından, kamu finansmanını sağlamak üzere, diğer dolaylı ve dolaysız vergilere göre uygulama kolaylığı olan gümrük vergilerine başvurulmasıdır. Çünkü bu verginin toplanması, ithal edilen malların az sayıdaki gümrük kapılarından geçmesini zorunlu kıldığından, büyük maliyet gerektirmez Ayrıca yukarıda belirttiğimiz amaçlara çok iyi hizmet eden bir vergi türüdür (Nemli,1979: 55-57; Tanzi, 1991:222-225).

İhracatın vergilendirilmesi ise iki şekilde gerçekleşir. Pozitif anlamda ihracat vergisi uygulaması ile negatif anlamda ihracatta vergi iadesi ya da ihracat primi ve sübvansiyon uygulamaları söz konusu olabilir. İhracat vergisi, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin başvurabildiği, geçmişte örnekleri bol olarak görülebilse de (Uluatam,1985:298), bugün uygulamada pek rastlanmayan bir vergi türüdür. İhracatı bir veya birkaç ürüne dayalı ülkelerde kolaylıkla uygulanabilmektedir. Geliri vergilendirmenin güç olduğu ülkelerde, ihracatın vergilendirilmesiyle devlete önemli oranda gelir sağlanmış olmaktadır.Örneğin 1959 yılında, Malaya vergi gelirlerinin % 25'ini, Gana % 38'ini ve Seylan % 27'sini bu kaynaktan elde etmekteydi (Prest, 1968:66).Daha genel bir tablo ortaya konacak olursa, 1985 yılında, düşük gelirli ülkelerde, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık % 18'ni ihracat vergileri oluştururken; bu oran orta gelirli ülkelerde % 1, sanayileşmiş ülkelerde ise % 0.5 dolayında gerçekleşmiştir.

Dış ticaretten alınan vergilerin tümü dikkate alındığında, bu vergilerin

toplam vergi gelirleri içindeki payının, 1985 yılı itibariyle, düşük gelirli ülkelerde % 36, orta gelirli ülkelerde % 18, sanayileşmiş ülkelerde ise % 2 olduğu saptanmıştır (Aslan,1990: 73).

Günümüzde gümrük vergileri, dünyada gittikçe artan ölçüde benimsenen serbest dış ticaret politikaları ve buna bağlı olarak imzalanan uluslararası antlaşmalar ile küreselleşme ve ekonomik bütünleşme süreçlerinin etkisi altında ülkelerin ellerinde önemli bir mali araç olmaktan çıkmaktadır. Özellikle ekonomik bütünleşme bağlamında ülkelerin birbirleriyle yaptıkları gümrük birliği anlaşmaları, gümrük vergileri ve eş etkili mali yükümlülükler üzerinde önemli etkilere yol açmaktadır.

GATT Antlaşmasında gümrük birliği, iki veya daha fazla gümrük bölgesinin yerini tek bir gümrük bölgesine bırakması olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede gümrük vergileri ve diğer kısıtlayıcı ticari düzenlemeler bu bölge kaynaklı mallarda hemen hemen tüm ticareti kapsayacak şekilde ortadan kaldırılır ve birlik üyesi tüm ülkelerin üçüncü ülkelerle ticaretinde aynı gümrük vergilerini ve diğer ticari düzenlemeleri uygulaması söz konusu olur. (Hakman, 1996:79).

İşte bugün dünyada en ileri aşamaya varmış Avrupa bütünleşmesinin temelini de bu gümrük birliği oluşturmaktadır. Avrupa’da gümrük birliğinin gerçekleşme süreci, birlik içindeki ülkelerin dış ticaret vergilerini etkilemiş, bu vergilerin bir dış ticaret politikası aracı olarak kullanılabilmesi olanağı azaltmıştır.

O zamanki adıyla Avrupa Topluluğu’nda Gümrük Birliği, ilk olarak 1951 yılında imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması ile yürürlüğe girmiştir. Bunu, 25 Mart 1957 tarihinde altı ülke (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) tarafından imzalanan, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) kuran Roma Antlaşması izlemiştir. Roma Antlaşması’nın 9. Maddesi, Topluluk’ta gümrük birliğinin sağlanması ile ilgili olarak iki noktaya dikkat çekmektedir. Birincisi, gümrük birliğine üye ülkeler arasında ithalatta ve ihracattaki gümrük vergilerinin ve eş etkili tüm vergilerin yasaklanması, ikincisi ise üçüncü ülkelere ilişkilerde ortak gümrük tarifesinin kabul edilmesidir . (Herschtel, 1993:40-41).

Roma Antlaşması’nın Gümrük Birliği hedefi bütün sanayi mallarında ve tarım ürünlerinin çoğunda 1 Temmuz 1968 tarihi itibariyle altı üye ülke tarafından gerçekleştirilmiştir. Topluluğa 1973 yılında katılan İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın Gümrük Birliği sürecini tamamlamaları 1977 yılında olmuştur. Bu bağlamda Topluluk içi ticarete tüm gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları (kotalar) kaldırılmış, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulaması başlamıştır. Ortak Gümrük Tarifesi, altı ülke tarafından 1 Ocak 1957 ‘den itibaren üçüncü ülkelere karşı uygulanmaya

başlanan gümrük tarifelerinin ortalaması olarak alınmıştır. Bu düzenleme, Fransa ve İtalya'nın uyguladığı gümrük vergilerinde bir indirimi, buna karşın Almanya ve Benelux ülkelerinin gümrük vergilerinde ise bir artışı beraberinde getirmiştir. Ortak Gümrük Tarifesi, üçüncü ülkelere gelen Topluluk gümrük sınırlarından geçip üye ülkelere gelen ürünleri yalnız bir kez vergilendirmektedir. Böylece ürünler, üye ülkeler arasında serbest dolaşıma konu olmaktadır. Ortak gümrük tarifesinin yürürlüğe girdiği 1957 yılından itibaren üye ülkelerin ulusal tarifeleri ile ortak gümrük tarifesi arasındaki farklar zaman içerisinde azalmış, 1968 yılında ise tümüyle ortadan kalkmıştır (Hershtel, 1993: 41; Hakman,1996:77-99).

Avrupa Topluluğu'nun ortak gümrük tarifesi ile ilgili indirimleri GATT'ın mübadelelerin serbestleştirilmesi konferansları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Altılar Avrupası döneminde, yalnızca bir kez "Dillon Raundu" (1960-1961) çerçevesinde (otomobil ve viskide) % 20 düzeyinde bir indirim yapılmıştır. "Kenedy Raundu" (1964-1967) na göre üçte bir oranında daha genel bir indirim söz konusu olmuştur (Hershtel, 1993: 429). Bu indirimler günümüze dek gelen bir süreç izlemektedir.

Gümrük vergileri, 21 Nisan 1970 tarihinde alınan bir karar ile Avrupa Topluluğu'nda ortak harcamaların finansmanı için öz kaynak olarak kabul edilmiş ve Topluluk bütçesinin gelirleri arasına dahil edilmiştir. Bu olgu, malların Topluluk içinde serbest dolaşımının mantıklı bir gereği kabul edilmektedir. Ancak kömür ve çelik üzerindeki ithal vergileri istisna tutulmuştur. Daha sonra 1988 Bütçe Reformu ile bu bilgilerin de genel bütçeye aktarılması kararlaştırılmıştır .

Bugün Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında oluşturulan gümrük birliğinin tamamlayıcısı olarak, üçüncü ülkelere yapılan ithalata uygulanan gümrük vergileri, üye ülkelerin tümünde aynı oranda uygulanmakta, dolayısıyla Topluluğun yaptığı ithalat üye ülkelerin hangisi tarafından yapılırsa yapılsın, en uygun limandan gerçekleştirilmektedir. Bu ithalatta tahsil edilen gümrük vergilerinin hangi ülkeye ait olduğu sorununu ortadan kaldırmak için, bu gelirlerin Topluluk Bütçesine aktarılmasına karar verilmiştir. Üçüncü ülkelere yapılan ticarete azalma gümrük vergilerinin miktarını düşürmektedir. Topluluk içinde, gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla, serbest dolaşan mallara ilişkin gümrük vergileri, ulusal bütçelerde toplanmaktadır. Ulusal hükümetler, bu vergilerin % 10'unu tahsilat masrafı olarak kestikten sonra Topluluk Bütçesine vermektedir (Tokatlıoğlu, 2004: 144-145).

Avrupa Birliği açısından önemi gittikçe azalan dış ticaret vergileri, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde müzakere tarihi alan Türkiye'nin vergi sisteminde nasıl bir yere sahiptir? Geçmişte vergi gelirleri içindeki payı bakımından önemli bir ağırlığı olan dış ticaret vergileri acaba Avrupa Birliği

ile ilişkiler bağlamında nasıl bir gelişme seyri izlemiştir? Tüm bu sorulara aşağıdaki başlıklarda yanı aranmaya çalışılacaktır.

TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İlk önce Osmanlı döneminin dış ticaret politikasında vergilerin bir araç olarak durumuna bakıldığında; o dönemde, ihracatı sınırlama ve ithalatı arttırma anlayışına dayalı bir politika söz konusu idi. Kamu gelirlerini arttırmak ve yerli üretimi korumak amacıyla ithalat vergilendiriliyordu. Ancak, 1838 Ticaret Antlaşması’na göre, ithalatta Osmanlı tüccarı %12 gümrük vergisi öderken, yabancıların ödemesi gereken vergi oranı % 5 idi. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise gümrük vergisi % 15-16 olarak saptanmıştır. Bu oranlar, Osmanlı döneminde amaçlandığı gibi vergilerin yerli üretimi korumacı bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymamaktadır(Kepenek, Yentürk; 1995: 19-20).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Gümrük Tarife Kanunu’nun çıkarıldığı 1929 yılına kadar korumacı bir vergi politikası izlenememiştir. Ardından 1930’lu yıllarda, ekonomide benimsenen “devletçilik” anlayışı ve İkinci Dünya Savaşının da etkisiyle 1950’lere kadar kendi kendine yetmeye çalışan dış ekonomik ilişkilerin sınırlı tutulduğu bir dönem yaşanmıştır. Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1950’li yıllarda ise, benimsenen liberal ekonomi anlayışı doğrultusunda ithalatın serbestleştirildiğini görüyoruz. 1963 –1979 planlı kalkınma döneminde ithal ikameci sanayileşme modeli uygulanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde yerli üretimi korumak amacıyla ithalat üzerindeki vergi yükünün arttırıldığını belirtmek gerekir. Ancak Türkiye’nin dış ticaret politikasını ve bu bağlamda dış ticaret vergilerini önemli ölçüde etkileyecek bir anlaşma da bu dönemde imzalanmıştır:

Türkiye’de 1980’li yılların başından itibaren, gerek ülke içi ve gerekse ülke dışı ekonomik koşulların değişmesine bağlı olarak, önceki dönemin ithal ikamesine dayalı ekonomi modeli ve anlayışı terk edilmiş, dünya ekonomisine entegrasyon amacıyla liberal ekonomik politikalar uygulamaya konmuştur. Bu bağlamda dış ticaret politikalarında da serbestleşme süreci başlatılmıştır. İhracatı teşvik edici vergi politikaları yürürlüğe konmuştur. Özellikle konumuz açısından önem taşıyan ithalatı serbestleştirici düzenlemeler yapılmıştır. Ne var ki, bu sürecin gereği olarak bir yandan ithalatta gümrük vergisi indirimleri gerçekleştirilirken, diğer yandan ithalat üzerine çeşitli adlarla ifade edilen başka vergi ve vergi benzeri (bütçe dışı fon kesintileri) yükümlülüklerin getirildiğini vurgulamak gerekir.

Oysa 1990’lı yılların başlarında, 1980’lerde getirilen söz konusu bu vergilerin ve eş etkili yükümlülüklerin bazılarının Avrupa Birliği ile ilişkilerin yeniden canlandığı . gümrük birliğine uyum çerçevesinde kaldırılması ve

daha ileri bir aşamada da dış ticaret üzerindeki mali yükümlülüklerin sadeleştirilmesi yoluna gidilmiştir. İşte makalenin bundan sonraki kısmında bu gelişmelerin ayrıntılarına yer verilecektir.

AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİN TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNE ETKİSİ

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin, daha doğru ifade ile, çok uzun yıllara dayanan ilişkisinin, dış ticaretten alınan vergileri nasıl etkilediğini ortaya koymadan önce, ilişkilerin gelişimini genel hatlarıyla açıklamak yararlı olacaktır.

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği'nin Tamamlanması

Türkiye'nin Avrupa Birliği, o zamanki adıyla Avrupa Toplulukları ile ilişkileri,(ayrıntılı bilgi için bkz: Tekeli, İlkın; 1993a; 1993b; 2000; Karluk, 1996;; DTM, 1999; Dura, Atık, 2000; Manisalı, 2001; Bilici, 2004) 1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'na dayanmaktadır. Antlaşma' nın amacı,“Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkındırılmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak , taraflar arasındaki ticari ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir” şeklinde ortaya konmuştur. Bu Antlaşma, Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklık ilişkisini; gümrük birliğinin esasları, mal,kişi, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma,tarım, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkanları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü konusunda hükümler içeren bir “çerçeve” antlaşması niteliğindedir. Antlaşma' ya göre Türkiye-Topluluk ilişkileri; hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç ayrı döneme ayrılarak düzenlenmiştir. Ankara Antlaşması'nın bu üç dönemde Türkiye'ye getirdiği çeşitli yükümlülükler içine dış ticaret vergilerini etkileyen düzenlemeler de yer almaktadır.

Türkiye-Topluluk ilişkilerinde diğer bir önemli temel çerçeve, Kasım 1970'de imzalanan “Katma Protokol”dür. Gümrük birliği esasına dayalı bir uygulama antlaşması niteliğindeki Katma Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek düzenlemeler dahil olmak üzere, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması, ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması konularında düzenlemeler öngörmektedir (Çimen,1996:134-135).

Ankara Antlaşması ve Katma Protokol’ ün yanı sıra, Türkiye –Avrupa Topluluğu ilişkilerinde diğer bir önemli dönemeç de, Türkiye’nin tam üyelik başvurusudur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla “dışa açık ekonomi” modelini yürürlüğe koyan Türkiye, ekonomisini dış dünyaya açmak için reform niteliğindeki düzenlemeleri 1980’li yıllarda gerçekleştirmeye çalışmıştır., Nisan 1987’de tam üyelik başvurusu gerçekleşmiştir. Topluluk iki yıl sonra, başvuruya cevaben hazırladığı raporda, siyasi ve sosyal bazı saptamaların yanı sıra, Türkiye’de kalkınma düzeyinin düşük, ekonominin tarım ağırlıklı olduğunu, sanayide yüksek koruma oranlarının bulunduğunu, sosyal güvenlik sisteminde bazı olumsuzlukların olduğunu, enflasyon ve işsizlik oranlarındaki yüksekliği ve gelir dağılımındaki bozukluğu vurgulayarak Türkiye’nin Topluluğa girmek için ehil fakat ekonomisinin hazır olmadığını belirtmiştir. (Karluk,1996: 440-442).

Avrupa Topluluğu’ nun 1990’lı yılların başında, hem imzaladığı Maastricht Antlaşması ile ekonomik ve parasal birlik yolunda ilerlemek için önemli somut adımlar atması, hem de Doğu Bloku’ ndaki dağılıma ve piyasa ekonomisine geçiş çabaları sonucu bu ülkelere yönelen ilgisi, tam üyelik başvurusu rafa kaldırılan Türkiye’yi, Topluluk ile ilişkilerini arttırma yönünde yeni çabalara yöneltmiştir (Tokatlıoğlu, 2004:192). Bu doğrultuda Kasım 1993’te Brüksel’de’ki Ortaklık Konseyi toplantısında, Ankara Antlaşması’nda belirtilen Türkiye ile Topluluk arasındaki “son dönem”e yani gümrük birliğine geçilmesi konusunda iki taraflı bir siyasi irade oluşmuştur. 6 Mart 1995 Ortaklık Konseyi Kararı da bunu somut hale getirmiştir. Böylece Türkiye bu kararla tam üye olmaksızın Avrupa Birliği ile gümrük birliğini oluşturan ilk ülke olmuştur.

Gümrük birliğinin gerçekleşmesinden sonra, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde üç önemli gelişme kaydedilmiştir. Birincisi, Aralık 1997’de Birliğin genişleme politikasını belirlemek amacıyla toplanan Lüksemburg Zirvesi’nde alınan karar çerçevesinde belirlenen aday ülkeler listesinde Türkiye’nin yer almamasıdır İkinci gelişme, Türkiye’nin büyük bir tepkiyle karşıladığı ve siyasi ilişkilerini askıya aldığı böyle bir kararın ardından, Avrupa Birliği’nin dünya konjonktürünün de bir ölçüde etkisiyle, Aralık 1999’da yapılan Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin Birliğe aday olduğunu resmen onaylamasıdır. Bu bağlamda Birlik, Türkiye’nin tam üye olabilmesi için, tüm adaylar için öngörülen “Kopenhag Kriterleri”ni yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kopenhag Kriterleri, Avrupa Konseyi’nin Haziran 1993’de yaptığı Kopenhag Zirvesi’nde kararlaştırılan Avrupa Birliği’ne üyeliği belirleyen siyasi, ekonomik ve Topluluk müktesebatına uyum kriterlerini ifade etmektedir. Buna göre Birliğe üye olacak ülkede işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı kadar, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesi de bulunmalıdır. Ayrıca aday ülkeler, Avrupa

Birliği'nin siyasal birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmek ,bunun yanı sıra aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlamak zorundadır.

Daha açık bir ifadeyle, Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne tam üye olabilmek için, diğer koşulların yanı sıra; gümrük birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık antlaşmalarında belirtilen koşullara uyum sağlaması; tek pazara geçişi gerektiren Topluluk müktesebatına uyum sağlaması; Topluluğun tarım, iletişim ve bilgi teknolojileri, çevre, ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketici hakları,adalet ve içişleri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, istatistik, bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası ve nihayet vergilendirme alanlarındaki her türlü düzenlemeye uyum sağlaması gerekmektedir (Tokatlıoğlu, 2004:193-195).

Üçüncü önemli gelişme ise, Türkiye'nin 2002 Kopenhag Zirvesi'nin ardından Avrupa Birliği'nin istediği gerek siyasal gerekse diğer alanlardaki düzenlemeleri büyük bir hızla yerine getirmesi ile birlikte, 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde, Avrupa Birliği'nin 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı almasıdır Ancak buradaki konumuz söz ilişkilerin sorgulanması değil, Ankara Antlaşması'ndan bugüne, Avrupa Birliği sürecinin Türkiye'de uygulanan dış ticaret vergilerini nasıl etkilediği sorusuna ayrıntıları ile cevap aramaktır.

Gümrük Birliği'nin İthalattan Alınan Vergi, Resim , Harç ve Fonlar Üzerindeki Etkisi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türkiye'de ithalat üzerine çeşitli zamanlarda çeşitli adlarla ifade edilen çok sayıda vergi, resim ve harç uygulanmıştır. Bu vergilerde Avrupa Birliği sürecinde, özellikle gümrük birliğinin tamamlanması aşamasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Peki bu değişiklikler nelerdir? Halen yürürlükte olan ve olmayan vergileri kapsayacak şekilde sorunun cevabı aşağıdaki açıklamalarda ortaya konmaktadır. Ancak, burada ele alınacak vergilerin ithalat üzerine uygulanan tüm vergileri içerdiğini iddia etmek olası değildir. Çünkü, uzmanların da işaret ettiği gibi (Tuncer, 2000: 19), Türkiye'de ithalat üzerindeki mali yükümlülüklerin tam bir listesini çıkarmak oldukça zordur. Kaldı ki Türkiye'de mali ve iktisadi konulardaki mevzuat değişikliklerinin çok sık olması bu takibi güçleştirmektedir. Zaten amacımız da, konuyu hukuki boyutlarıyla sergilemek değildir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında başlıca iki noktaya dikkat çekilmek istenmektedir: Birincisi, vergi, fon, harç, kesinti vb. çeşitli adlarla tahsil edilen dış ticaret vergilerinde, son yıllarda Avrupa Birliği ile ilişkiler bağlamında bir sadeleştirmeye gidilmiştir. İkincisi de, Avrupa Birliği ile yapılan sanayi malları ticaretinde gümrük vergilerinin kaldırılması ve Avrupa Birliği'nin ortak gümrük tarifesine uyum bağlamında vergi gelirlerinde

meydana gelecek azalmanın telafisi için diğer dolaylı vergilere daha fazla başvurulmasının vergi yapısında dolaylı vergi ağırlıklı çarpıklığı arttırmasıdır.

- **İthalattan Alınan Vergi, Resim ve Harçlar**

- **Gümrük Vergisi**

Türkiye’ye ithal edilen mallardan alınan gümrük vergisinin, ülkemiz açısından iktisadi ve mali politikaların gerçekleştirilmesinde birçok ülkede olduğu gibi önemli bir rolü vardır (Akdoğan, 1991:555). Gümrük vergisi, bugünkü uygulamada 5 Şubat 2000 tarihinde yürürlüğe giren 27.10.1999 tarih ve 4458 Sayılı Gümrük Kanunu ile bu yasaya dayanılarak çıkarılan Gümrük Yönetmeliği çerçevesinde tahsil edilmektedir (Tuncer, 2000: 21). Ülkemizde 2000 yılına gelinceye kadar gümrük vergisi, 1972 yılında kabul edilen 1615 sayılı Gümrük Kanunu uyarınca alınmaktaydı. Bugünkü uygulamanın ana çizgileri bu kanunla saptanmıştı. Ancak Avrupa Birliği ile gümrük birliğinin tamamlanması bağlamında taahhüt edilen ithalat rejimi değişikliği 4458 Sayılı Gümrük Kanunu ile gerçekleştirilmiştir (Edizdoğan, Özker; 2003:375-376).

Advalorem esasa dayanan gümrük vergisinin matrahı, ithal edilen malın CIF fiyatıdır. Vergi oranları değişen iç ve dış ekonomik koşullar ile gereklere ve malların özel durumlarına göre her malda farklıdır ve zaman içinde de değişikliklere uğramaktadır. Bu değişikliklere ilişkin düzenlemeler Bakanlar Kurulu’ nun belirlediği İthalat Rejimi Kararları eki olarak Resmi Gazete’ de yayınlanmaktadır (Tomanbay,1995: 61).

Ülkemizdeki gümrük vergisi uygulaması, 1963 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Ankara Anlaşması ve bu anlaşmanın eki 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ve 6 Mart 1995 Ortaklık Konseyi Kararı’ndan kaynaklanan yükümlülükler çerçevesinde 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren sanayi mallarına ilişkin Gümrük Birliği’nin kurulması ile birlikte önemli değişikliklere uğramıştır. Şimdi bu değişiklikleri kısaca ele almaya çalışalım:

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında ilişkileri düzenleyen temel hukuki belge olan ve 1964 yılı başından itibaren yürürlüğe giren Ankara Antlaşması, gümrük birliğinin gerçekleşmesi sürecini “hazırlık dönemi”, “geçiş dönemi” ve “son dönem” olmak üzere üç aşamalı bir süreç olarak ele almıştır.1964 yılında başlayan hazırlık döneminde Türkiye gümrük vergileri anlamında herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Ankara Antlaşması’nın ekini oluşturan Katma Protokolün yürürlüğe girdiği 1973 yılı başından itibaren ise, “geçiş dönemi”ne girilmiştir. Bu döneme geçişle taraflar, malların serbest dolaşımını sağlayacak düzenlemeler kapsamında, gümrük vergilerini ve eş etkili diğer vergileri arttırmaktan kaçınacaklar ve yeni vergiler getiremeyeceklerdir. Ancak Antlaşmanın amacı doğrultusunda gerekli görülen hallerde Ortaklık Konseyi’nin izni ile yeni vergiler konabilecektir. Bu hükümler özellikle Türkiye’nin uygulamak durumunda

olduğu hükümler olarak kalmıştır. Çünkü Avrupa Topluluğu 1.9.1971’de imzalanan Geçici bir Antlaşma ile, 1971 yılından itibaren Türkiye’den ithal edilen sanayi mallarına uyguladığı tüm vergileri kaldırmıştır.

Türkiye tarafından yapılacak vergi uyumlaştırılması ise aynı Antlaşmanın 10. madde ve onu izleyen maddelerinde açıklanmıştır. Buna göre ilk indirimin Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte uygulanması öngörülmüştür. İkinci indirim üç yıl, üçüncü indirim ise beş yıl sonra yapılacaktır. Sonraki indirimler ise her yıl gerçekleştirilecektir (Çimen,1996:137).

Buna göre vergi indirimleri Türkiye’nin mallarının yapısına göre iki gruba ayrılmış; birinci grup mallarda 12 yıllık , Türkiye açısından hassas ürünler olarak nitelenen ikinci grup mallarda ise 22 yıllık süreye yayılan bir indirim öngörülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye, Avrupa Topluluğu’ndan ithal edilecek sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimleri 12 yılda sıfırlayacaktır. Mevcut sanayi dallarından rekabet gücü az olanlar ile bebek sanayilerin güçlenmesine olanak sağlamak amacıyla, Katma Protokol’ ün ekinde belirtilen makine mühendisliği malları, tarım ve elektrik makinaları, taşıt araçları gibi maddelerin gümrük vergileri 22 yılda kaldırılacaktır. 12 yıllık listede, geçiş döneminde, dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen sanayi dalları ile Türkiye’de kurulması mümkün olmayan sanayi dalları yer almıştır (Karluk,1997:35-36).

Söz konusu vergi indirimleri sadece gümrük vergilerini içermemektedir. Bunun yanı sıra ithalatta aynı etkiyi yaratan diğer mali yüklerin de kaldırılması gerekmektedir. Çünkü Roma Antlaşması’nın 12. Maddesi, gümrük birliğinin tesis edilebilmesi için üye ülkeler arasında sadece gümrük vergilerinin değil, aynı zamanda gümrük vergileriyle eş etkili yükümlülüklerin de kaldırılmasını öngörmektedir (İme, 1995:25-26). Nitekim Topluluk Adalet Divanı kararlarında eş etkili vergiler, “üye ülkelerce tek yanlı olarak ithalat sırasında ya da ithalat gerçekleştirildikten sonra, benzer yerli mallardan farklı olarak üye ülkelerden ithal edilen mallara özel olarak uygulanan ve böylece söz konusu malın fiyatını yükselterek malların serbest dolaşımı üzerinde bir gümrük vergisi etkisi yapan vergiler” olarak tanımlanmıştır (Demir, 1991:25; Yanaz, 1991: 115-116). Biraz sonra ayrıntıları ile ele alacağımız gibi, o tarihlerde uygulanan Damga Resmi, Rıhtım Resmi, ithalattan alınan Belediye Hissesi ile daha sonra getirilen çeşitli fonlar (Toplu Konut Fonu, Fiyat İstikrar ve Destekleme Fonu, Savunma Sanayiini Destekleme Fonu gibi) eş etkili mali yüklerle örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye, Katma Protokol’ de öngörülen vergi indirimlerini 1976 yılına kadar düzenli olarak uygulamıştır. Ancak, 25 Aralık 1976 tarihinde Protokol’ ün 60. Maddesine dayanarak Topluluk ile ilişkileri askıya almış ve indirimleri dondurmıştır (Çimen,1996:138-139).

24 Ocak 1980 Kararlarıyla, Türkiye ekonomisinin dışa açılmasına yönelik politikaların uygulamaya girmesiyle birlikte, 1976’dan sonra sürekli ertelenen gümrük vergisi indirimleri 1987 yılındaki tam üyelik başvurusundan sonra yerine getirilmeye başlanmıştır. 1988 yılında Topluluk ile yapılan görüşmeler sonucunda, Türkiye’nin 1995 yılına kadar gümrük indirim takvimini tamamlayarak sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlamayı amaçladığı açıklanmıştır. Böylece, 1989-1992 döneminde her yıl yapılacak % 10 indirimler ile, 12 yıllık listede % 70, 22 yıllık listede ise % 60 indirim sağlanması kararlaştırılmıştır.

Gümrük Birliği’nin 1992-1995 yılları arasındaki bölümünün uygulanma koşulları ise, o tarihte iç pazarın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri de göz önünde bulundurularak yeniden belirlenmiş ve bu bağlamda ithalattan alınan ve gümrük vergisi etkisini gösteren fonlar da 1993 yılı başından itibaren 5 yıllık dönemde kaldırılmıştır.

Gümrük Birliği’ne dahil ülkeler arasında gümrük vergileri kaldırılarak sağlanan iç pazarda, bu ürünleri hem üçüncü ülkelere karşı korumak, hem de farklı gümrük vergisi uygulayan herhangi bir üye ülke pazarına girip oradan diğer üye ülkelere geçerek haksız rekabet yaratmamak için, üçüncü ülkelere karşı **ortak gümrük tarifesi** uygulaması ilke olarak kabul edilmiştir. Ancak Türkiye’nin bu uygulamaya geçişi 12 ve 22 yıllık sürelerde gerçekleşecek indirimler sonucunda olacaktır. Buna göre Türkiye’nin birinci grup mallar için ortak gümrük tarifesine uyumu 1985 yılında, ikinci grup mallar için ise 1995 yılında tam olarak sağlanması söz konusudur (Çimen,1996:139).

İlişkilerin yeniden canlandığı 1990’lı yılların başından itibaren Türkiye, gümrük vergilerinin ve eş etkili vergilerin uyumuna ilişkin düzenlemelerini sürdürmüştür. 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren gümrüklerde alınan tüm vergi ve fonlar tek kaleme indirilerek “tek vergi” esasına geçilmiştir. Avrupa Birliği’nden gelen ithal mallar üzerine ortalama % 16 oranında ortak tarifeyi benimseme kararı alınmıştır. Yine bu tarihten itibaren Topluluğa yönelik gümrük vergisi indirimlerine devam edilmiş ve bazı mallarda tercihli bir tarife oluşturmaya başlamıştır. Şöyle ki; hem 12 yıllık hem de 22 yıllık listede % 10’luk bir indirimle gidilmiş, 1994 yılında ise 12 yıllık listede % 90’a varan ve 22 yıllık listede % 80’e varan tercihe dayalı indirimler yapılmıştır (Müftüler Baç,2001:170).

Daha sonra 6 Mart 1995’te Brüksel’de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, gümrük birliğinin tamamlanmasına ilişkin Ankara Antlaşması’nda belirtilen “son dönem”e geçiş kararı alınmıştır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, taraflar gümrük vergilerini ve eş etkili vergileri, miktar kısıtlamalarını ve eş etkili önlemleri tümüyle kaldıracaktırlar. Türkiye ,Kararın yürürlüğe girmesiyle birlikte Ortak Gümrük Tarifesi’ni uygulamaya başlayacaktır. Ayrıca Türkiye’nin bireysel olarak bu tarifeyi askıya alma ve değiştirme hakkı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Katma

Protokol uyarınca bazı hassas ürünlerin ithalatında 2001 yılına kadar ortak gümrük tarifesi üzerinde vergi de uygulayabilecektir (Coşkun,1995,s.75-76).

Ortaklık Konseyi Kararı, gümrük vergileri dışında, mal ticaretini etkileyebilecek vergilerle ilgili hüküm de içermektedir. Buna göre “hiçbir taraf, diğer tarafın mallarına , benzeri ulusal mallara dolaylı veya dolaysız şekilde uyguladıklarından daha yüksek dolaylı veya dolaysız bir iç vergi uygulamayacaktır”. “Taraflardan hiçbiri, diğer tarafın ürünlerine, başka ürünlere dolaylı koruma sağlayacak ölçüde vergi uygulamayacaktır”. “Topluluk ve Türkiye arasındaki ticarete, ihraç edilen ürünlere ödenen iç vergilerden kaynaklanan vergi iadesi dolaylı veya dolaysız olarak bu mallara uygulanan iç vergilerden daha yüksek bir vergi iadesinden yararlanamayacaktır”. (Manisalı, 1995, s.120-121).

Bugün artık gümrük birliği sürecinde Avrupa Birliği'nin ortak dış ticaret politikasına uyum çerçevesinde Türkiye, üçüncü ülkelere karşı uyguladığı %18' lik gümrük tarifelerini Avrupa Birliği'nin ortak gümrük tarifesi olan % 5' e çekmiştir (Morgil, 2003:5-6).

Katma Değer Vergisi

Türkiye'de Katma Değer Vergisi uygulaması, 1984 yılında yürürlüğe giren 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'na dayanılarak yürütülmektedir. Bu kanun, ekonominin dışa açılma sürecinin yaşandığı ve Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı dönemde yürürlüğe girmiştir. Türk vergi sistemi açısından yürürlüğe girişi önemli bir “idari ve ekonomik başarı” (Erbas, Hewitt; 1990:137-138) olarak nitelendirilen bu vergi, Avrupa Topluluğu'nun vergisi olarak kabul edilmiş, tüm üye ülkelere uygulanan bir vergi olma özelliğini taşımaktadır (Andel,1990:182).

Ülkemizdeki 3065 Sayılı Kanuna göre, istisna edilen bazı mallar dışında, her türlü mal ve hizmet ithali katma değer vergisine (KDV) tabi olmaktadır. Bu verginin matrahı şu üç unsurdan oluşmaktadır (Şenyüz, 2003:395-396): Birincisi, ithal edilen malın gümrük vergisine esas olan bedeli, katma değer vergisi matrahının unsurudur. Gümrük vergisinin değer esasına göre alınmaması ya da malın gümrük vergisinden muaf olması halinde katma değer vergisinin matrahı malın sigorta ve navlun bedeli dahil CIF değeridir. Bu değer belli olmadığı hallerde matrah, malın Gümrük İdaresi'nce saptanacak değeridir. İthalde alınacak katma değer vergisi matrahının ikinci unsuru, ithalat sırasında ödenen her türlü vergi, resim, harç ve paylardır. Buna göre katma değer vergisi matrahına dahil vergi, resim ve harçlar; gümrük vergisi, damga resmi, rıhtım resmi, ek vergi (belirli malların ithalinde alınan katma değer vergisi), mal değişikliği harcı olmaktadır. Buna karşın, yatırım teşvik belgesine bağlı olarak yapılan ithalatta ödenmeyen gümrük vergisi ile buna bağlı diğer vergi, resim, harç ve paylar matraha dahil olmayacaktır. İthalat sırasında alınan katma değer vergisi matrahının üçüncü

unsuru, fiili ithalata kadar yapılan diğer giderler ve ödemeler ile mal bedeli üzerinden hesaplanan fiyat farkı, kur farkı gibi ödemelerdir.

İthalde alınan katma değer vergisi, gümrük vergilerine eş etkili bir vergi uygulamasıdır. Ülkemizde Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen gümrük birliği sonrası AB üyesi ülkelere uygulanan gümrük vergileri kaldırılırken, gümrük vergisine eş etkili vergi olan ve dolayısıyla yerli üretimi korumak açısından büyük önem taşıyan (Çelik,1999,s.124) ve bazı maliyeciler tarafından “gümrük vergisinin bir devamı ve onun tamamlayıcısı” olarak nitelendirilen (Tuncer, 2000: 22) ithalde alınan KDV, halen yürürlüktedir.

İthal Harcı

İthal Harcı'nın ithalatta her zaman önemli bir yeri olmuştur.492 sayılı Harçlar Kanunu'na dayanılarak alınmaktadır. Ülke dışından mal ithal etmek isteyen ithalatçılar, ithalat tutarının % 0.12'si kadar ithal harcı ödemek zorundadır (Tomanbay,1995: 60; Göğüş, 1998:70).

Belediye Hissesi

1981 yılında yürürlüğe giren “Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki 2380 Sayılı Kanun” gereğince Türkiye’ye ithal edilen maddelerin gümrük vergilerinin %15’i oranında bir pay Belediye Hissesi olarak alınmakta ve gümrük vergisi ile birlikte Hazine’ ye gelir kaydedilmekte idi. 11.07.1992 tarihli 3824 Sayılı Kanun ile 01.01.1993 tarihinden geçerli olmak üzere, mevzuat bakımından karmaşık ve mükellefiyet bakımından oldukça ağır olan bu vergi yürürlükten kaldırılmıştır (Tomanbay,1995: 60; Tuncer, 2000:20).

Damga Resmi

1990 yılında yürürlüğe giren “İthalde Alınacak Damga Resmi Hakkında 3675 Sayılı Kanun” hükümleri uyarınca, 11.07.1992 tarihli 3824 Sayılı Vergi Kanunu ile 01.01.1993 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılıncaya kadar, ithalat sırasında düzenlenen gümrük giriş beyannamelerinde belirtilen eşyalardan Damga Resmi tahsil edilmekte idi. Bu verginin oranı,, malın gümrük vergisine esas olan değeri üzerinden, yani ithal edilen eşyanın CIF bedeli üzerinden %10 olarak saptanmıştı. Bugün itibariyle ithalata böyle bir vergi uygulanmamaktadır (Tomanbay,1995: 60; Tuncer, 2000:20).

Ulaştırma Altyapıları Resmi

Daha önceleri Rıhtım Resmi adıyla uygulanan bu vergi, 1989 yılında yürürlüğe giren 3571 Sayılı Kanun ile adı ve yapısı değişikliğe uğrayarak “Ulaştırma Altyapıları Resmi” adı altında 11.07. 1992 tarihli karma nitelikli 3824 Sayılı Vergi Kanunu ile yürürlükten kaldırılıncaya kadar uygulanmaya devam etmiştir. Gümrük vergisinin bir eki haline getirilen Ulaştırma Altyapıları Resmi, karayolu, demiryolu, havayolu ve denizyolu ile taşınmak suretiyle ithal edilen her türlü maldan alınmaktaydı. Verginin oranı, kara,

hava, ve demiryolu ile ithalatta %3, denizyolu ile yapılan ithalatta ise %4'dü. Matrahı ise KDV matrahına eşitti. Diğer bir ifadeyle, Resmin matrahı, malın CIF değeri, gümrük vergisi, belediye hissesi, ithalde alınacak damga vergisi ve destekleme ve fiyat istikrar fonu ve toplu konut fonu tutarları ile diğer masraflar toplamıdır. Ulaştırma Altyapıları Resmî 3824 Sayılı Kanun ile 01.01.1993 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılmıştır (Tomanbay,1995: 61; Tuncer, 2000:19-20).

Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi

Bu vergi, 1988 yılında 3418 sayılı “Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi Alınmasına Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Vergiyi doğuran olay, gümrük vergisi ödeme mükellefiyetinin başladığı, gümrük vergisine tabi olmayan mallarda ise, fiili ithalatın yapıldığı andır. Dolayısıyla vergi, gümrükten geçerken, beyanname verilmesi sırasında ödenir (Tomanbay,1995: 62). Vergi, her türlü alkol ve alkollü içkiler ile her türlü alkolsüz içkiler (su, soda, sade gazoz, meyveli gazoz ve meyve suları hariç), tütün ve tütün mamullerinin ithalatını kapsamaktadır. 1999 yılına kadar kanuna bağlı bir listeye göre maktu bir vergi olarak alınırken, 3406 Sayılı Kanun ile bu ilke değiştirilmiş ve oransal bir vergi haline getirilmiş ve ithal edilen ürünlerden % 15 olarak alınmaya başlanmıştır (Tuncer, 2000:25-26).

Bugün itibarıyla Eğitim Gençlik Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi uygulanmamaktadır. Çünkü, 06.06.2002 tarihinde kabul edilen 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu' nun 18. Maddesinde belirtilen hükümler uyarınca yürürlükten kaldırılmıştır. Özel Tüketim Vergisi, Türk vergi sistemine yeni giren bir vergi olduğu söylenebilirse de, aslında yeni değildir. Vergi sisteminde çeşitli adlar altında toplanan vergi, fon, pay vb. yüklerin tek bir ad altında birleştirilerek uygulamada basitliği sağlamak ve böylece Avrupa Birliği mevzuatına uyumu gerçekleştirmek üzere kabul edilen bir vergidir. İşte Eğitim Gençlik Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi de kaldırılan bu vergilerden biridir. Ancak, özel tüketim vergisi gelirlerinden eğitim, gençlik, spor ve sağlık hizmetlerine pay ayrılmasına devam edilmektedir (Kıldış, 2002: 63).

Akaryakıt Tüketim Vergisi

20.11.1984 tarihli 3074 Sayılı Yasa ile ihdas edilen Akaryakıt Tüketim Vergisi, normal ve süper benzin, likid petrol gazı, gazyağı, motorin ve fuel oil gibi petrol ürünlerinin ithalini kapsamaktadır. Verginin mükellefleri söz konusu ürünlerin ithalatçılarıdır. Uzun yıllar Türk vergi sisteminin en önemli vergilerinden biri olma özelliğini taşıyan (Tuncer, 2000: 23) Akaryakıt Tüketim Vergisi, 1 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe giren Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile uygulamadan kaldırılmıştır (Kıldış, 2002:63).

Tek ve Maktu Vergi

Gümrüklerde tahsil edilen tek ve maktu vergi, 1615 Sayılı eski Gümrük Kanunu’ nun 6,8 ve 10. Maddelerine dayanılarak çıkarılan 17.08.1990 tarih ve 90/639 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yolcu beraberinde veya posta yoluyla gelen ticari mahiyette olmayan hediyeelik eşya, radyo, teyp ve televizyon gibi eşyalar üzerine uygulanmıştır. Maktu vergi hadleri 96/8089 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir (Tuncer, 2000:23).

Özel Tüketim Vergisi

Bugün gümrük vergisi ve katma değer vergisi dışında, yurt dışından ithal edilen bazı mallar üzerinden alınan diğer bir vergi de Özel Tüketim Vergisidir. Özel Tüketim Vergisi, Türk vergi sistemine yeni girmiş bir vergidir. 2001 yılında Avrupa Birliği müktesebatına uyum kapsamında yerine getirilmesi gereken orta vadeli öncelikler içerisinde özel tüketim vergisi yasasının çıkarılması da yer almaktaydı. Çünkü Avrupa Birliği’nde özel tüketim vergileri, katma değer vergisinden sonra uyumlaştırmaya en önce konu olan vergilerin başında gelmektedir (bkz: Cartou, 1975: 303-304). Bu bağlamda Türkiye’de, 02.06.2002 tarihinde TBMM’de kabul edilerek 12.06.2002 tarihli ve 24783 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 01.08.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte aralarında ithalat işlemleri üzerine uygulananların da bulunduğu 16 adet vergi, harç, fon ve pay kaldırılmıştır. Böylece vergi sisteminde önemli bir sadeleştirme de gerçekleşmiştir (ayrıntılı bilgi için bakınız: Edizdoğdan, Özker; 2003:327-346).

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)’ nin konusunu, ÖTV kapsamına giren malların (kanunda dört ayrı liste olarak sayılmıştır) teslimi, ilk iktisabı veya ithali oluşturmaktadır.

Listedeki mallar için verginin konusu şöyledir:

- I Sayılı Liste; akaryakıt ürünleri (A cetveli, benzin, mazot, gazyağı, fuel-oil ve LPG ile bunların türevleri olan ürünler; B cetveli solventler).
- II Sayılı Liste; motorlu taşıtlar (kullanılmış motorlu taşıtlar verginin kapsamı dışındadır).
- III Sayılı Liste; alkollü ve alkolsüz (kolalı) içkiler ile tütün ve tütün mamulleri.
- IV Sayılı Liste; elektronik ürünler, beyaz eşyalar ve kahverengi eşya diye ifade edilen ve KDVK'na ekli III sayılı listede yer alan lüks tüketim malları sayılan eşyalar.

I sayılı listede yer alan ürünlerin ithalatında uygulanan Akaryakıt Tüketim Vergisi ile Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu yürürlükten kaldırılarak, bunların yerini Özel Tüketim Vergisi almıştır. Ayrıca, III sayılı listede yer alan alkollü ve alkolsüz (kolalı) içkiler ile tütün ve tütün mamullerinin ithalatından alınan Savunma Sanayiini Destekleme Fonu; Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi; Tütün Fonu; Toplu Konut Fonu kaldırılarak ÖTV uygulamasına geçilmiştir.

- **İthalattan Alınan Fonlar**

Türkiye’de ithalat üzerinden sadece vergi alınmamakta, vergi benzeri etkiler yaratan fon uygulamaları da söz konusu olmaktadır. İthalat üzerinden fon kesintisi uygulaması, özellikle 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan ekonomide dışa açılma sürecinde ithalatın serbestleştirilmesine yönelik “miktar kısıtlamalarının kaldırılması”, “gümrük vergisi indirimleri” gibi düzenlemelerin yürürlüğe girmesinin ardından artmıştır (Bulutoğlu, Thirsk; 1999: 400-403; Oyan, Aydın, Konukman; 1991:51). Çeşitli adlarla ifade edilen bu fonlar aşağıda kısaca ele alınmaktadır:

Toplu Konut Fonu

1984 yılında yürürlüğe giren 2976 sayılı “Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” hükümleri uyarınca dış ticarete Toplu Konut Fonu uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulamanın amacı, iç piyasada fiyat istikrarının sağlanması, yeni kurulan ve ithal ürünler ile rekabet edecek düzeye gelmemiş olan sektörlerin dış rekabete açılacak düzeye gelene kadar korunması, kaçakçılık ve karaborsanın önlenmesi ve konut sorununa çözüm getirilmesidir. Sanayi ürünleri ithalatında tahsil edilen Toplu Konut Fonu, Avrupa Birliği ile gümrük birliğini düzenleyen Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi Kararları kapsamındaki yükümlülüklerimiz uyarınca 1995 yılında % 20 oranında düşürülmüş (Tomanbay,1995:64) ve yıl sonunda da yürürlükten kaldırılmıştır (Özgen, 1996:33-34). 27.12.1996 tarihli ve 96/9193 sayılı İthalat Rejimi Kararı’na Ek Karar ile de tarım ürünleri ithalatında (balık ve diğer su ürünleri hariç) uygulanmakta olan Toplu Konut Fonu, gümrük vergisine dönüştürülmüştür (Göğüş,1998:75).

Ancak ne var ki, Avrupa Birliği ile gümrük birliğinin gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, fonun ithalat uygulamalarından tümüyle kaldırıldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü, 1995 yılında çıkmış 95/7606 Sayılı İthalat Rejimi Kararı’nın 13. Maddesi uyarınca, yurt dışından eski ve kullanılmış olarak yurda ithal edilen 0-5 yaş arası ile 6-10 yaş arası makine ve teçhizat için ödenecek mali mükellefiyetlere ilave olarak CIF bedelinin % 5’i oranında toplu konut fonu ödenmektedir (Tuncer, 2000:23; Dölek, 1999:599).

Destekleme Fiyat İstikrar Fonu

1980 yılında yürürlüğe giren ve 1986 yılında amacı “dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına düzenlenmesini sağlamak amacıyla madde politikasının takibi ve fiyat istikrarının temini” şeklinde değiştirilen Destekleme Fiyat İstikrar Fonu, bütçe dışı kaynaklara sahip bir fondur. Bu kaynaklar; her türlü ürün ve malın ihracında iç ve dış fiyatlardaki gelişmeler dikkate alınarak bu malların ihraç bedellerinden kilo, adet ya da değer esasına göre yapılacak prim tahsilatı veya kesintileri; her türlü ithal edilen malın (bedelsiz ithalat dahil) CIF değerinin belli bir oranında (Para Kredi Kurulu bu oranı % 10 olarak belirlemiştir) yapılacak prim tahsilatı; bedelsiz ithal işlemlerinden CIF bedeline kadar tahsil edilecek ek primlerdir (Tomanbay, 1995:64-65).

Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu

Bakanlar Kurulu’ nun 98/10745 Sayılı “Ham Petrol ve Petrol Ürünlerinin Alım-Satım Fiyat Esasları İle Akaryakıt Fiyat İstikrarı Fonu İşleyişi Hakkında Kararı” ile petrol ürünleri ithalatına uygulanan Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu (Tuncer, 2000:24), Özel Tüketim Vergisi’ne geçilmesiyle birlikte Ağustos 2002’den itibaren yürürlükten kaldırılmıştır (Kıldış, 2002:63).

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

Bakanlar Kurulu’ nun 1988 yılında 88/12944 sayılı Kararına dayalı olarak ve bütçe dışında kurulan “Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu”, kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla T.C. Merkez Bankası nezdinde kurulmuştur. Bu fonun en önemli kaynaklarından biri, kabul kredili, vadeli akreditif ve mal karşılığı ödeme şekilleri ile ithal edilen mallardan yapılan kesintidir. Kesinti oranı ilk önceleri ithalat değerinin % 6’ sı olarak belirlenmişken, 1990 yılında % 1’e indirilmiş, 1998 yılında ise % 3’e çıkarılmıştır (Tomanbay, 1995:65; Göğüş, 1998:77; Tuncer, 2000:24).

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu, 2004 yılı itibariyle yürürlüktedir. Ancak önemli bir noktayı vurgulamak gerekir. Fonun kurulmasına dayanak alınan Kanun, 4684 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı Kanun’un geçici 3. Maddesi uyarınca, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu kesintilerine, bu konuda yeni düzenleme yapıncaya kadar yürürlükten kaldırılan hükümlere göre devam edilecektir. Yapılan kesintiler de doğrudan genel bütçeye gelir kaydedilerek Hazine hesaplarına intikal ettirilecektir. Konu, Maliye Bakanlığı tarafından vergi gelirlerine ilişkin yetkiler kapsamında takip edilecektir (Türer, 2004:44-49).

Maden Fonu

1985 yılında yürürlüğe giren 3213 Sayılı Maden Kanunu'na dayanılarak kurulan "Madencilik Fonu", enerji madenleri, metal madenleri, sanayi madenleri ve değerli taşlar olarak gruplandırılan madenlerin fiili ithalinde, bu madenlerin gümrük vergilerine esas değerleri üzerinden (Tomanbay, 1995:65-66) % 2.5 oranında tahsil edilmektedir (Tuncer, 2000:25).

Savunma Sanayii Destekleme Fonu

13.11.1985 tarihli ve 18927 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 3238 sayılı Kanun ile bu Kanuna istinaden 31.12.1987 tarihli ve 19681 mükerrer sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 87/12468 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde, bazı alkollü içkiler ile tütün mamulleri ithalatında değişir tutarlarda tahsil edilmekte olan "Savunma Sanayii Destekleme Fonu", (Gögüş, 1998:76) özel tüketim vergisi uygulamasına geçilmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır (Uzeltürk, 2002:432). Ancak özel tüketim vergisi hasılatından Savunma Sanayii Destekleme Fonu'na pay ayrılması uygulamasına devam edilmektedir (Kıldış, 2002:62).

Tütün Fonu

3.5.1991 tarihli ve 20860 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 91/1755 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 27.7.1991 tarihli ve 20942 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan Tütün Fonu Yönetmeliği'nin 4. Maddesi hükümleri çerçevesinde; yabancı tütün ile yurt içinde harmanlanmış ve üretilmiş sigaraların yapısına giren yabancı tütünün ithali sırasında ve imal edilmiş olarak ithal edilen sigaraların ithalatında içerisinde bulunan yabancı tütüne istinaden paket başına tahsil edilen Tütün Fonu (Gögüş, 1998:76), 2002 yılında özel tüketim vergisine geçilmesiyle birlikte yürürlükten kaldırılmıştır (Kıldış, 2002:63).

DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLERİN TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ YERİ

Avrupa Birliği ile ilişkiler, Türkiye'de dış ticaretin vergilendirilmesinde, özellikle ithalata uygulanan vergiler ya da mali yükümlülükler ile ilgili, yukarıda ifade ettiğimiz düzenlemeler bağlamında vergi gelirlerinin bileşiminin değişmesinde etkili olduğu gibi, vergi gelirlerinin düzeyinde de değişikliklere neden olmuştur.

Nitekim geçmişte, 1995 yılında Gümrük Birliği'ne geçiş sürecinde, gümrük birliğinin Türkiye ekonomisine etkisi üzerine yapılan tartışmalarda, Avrupa Birliği ile ticarete sanayi ürünleri itibariyle gümrük vergilerinin ve eş etkili yükümlülüklerin kaldırılmasının kamu gelir kaybına yol açacağı görüşü savunulmaktaydı (bkz: Çağan; 1995:158-159). Hatta 1995 yılında, bu konuyla

İlgili Ahmet Haşim Köse ve Erinç Yeldan’ın yaptığı bir çalışmada, gümrük birliği sürecinde Türkiye’de Avrupa Birliği kaynaklı ithalatta vergi ve fonların sıfırlanmasının, kamu harcanabilir gelirlerinde yaklaşık % 17’lik bir gerilemeye yol açacağı hesaplanmıştır (Köse, Yeldan; 1996: 20-21). Yurt dışında yapılan bir çalışmaya göre ise, Türkiye’nin gümrük birliğine katılma nedeni ile tarife gelirlerindeki kaybının milli gelirin % 1,4’üne ulaşacaktır (Küçükahmetoğlu, 2000: 43). Sübidey Togan’ ın bir çalışmasında da gümrük vergisi gelirlerindeki yıllık azalmanın 2,5 milyar dolar olacağı tahmin edilmiştir (Baydar’dan aktaran: Küçükahmetoğlu, 2000: 43).

Doğal olarak yukarıda belirtilen çalışmalarda ortaya konan öngörülerin gerçekleşip gerçekleşmediğini test etmek bu makalenin çerçevesini aşmaktadır. Ancak dış ticaret üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının 1990’lardaki gelişimi ve günümüzdeki durumunu verilere dayanarak kısaca ortaya koymak mümkündür.

Geçmişte 1990 öncesi dönem itibarıyla bu oranlar; 1958’de % 19,2; 1963’de % 25,6; 1969’da % 23,5; 1980’de % 5,4; 1986’da %13,7; 1987’de %15,9; 1988’de % 16,6 olarak gerçekleşmiştir (Bulutoglu, Thirsk; 1999: 373). Görüldüğü gibi 1960’lı yılların başında ithal ikameci politikaların bir sonucu olarak, dış ticaret vergileri toplam vergi gelirlerinin dörtte birini oluştururken, bu eğilim 1980 başlarında liberal ekonomik politikaların uygulanmasıyla gittikçe azalma göstermiştir. Ancak dış ticarete gümrük dışında uygulanan vergi ve eş etkili yükümlülüklerin artmasıyla söz konusu oranın yeniden artış gösterdiğini görüyoruz.

Tablo 1’e bakıldığında da dış ticaret üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının 1990-2003 dönemi itibarıyla % 17-14 dolayında seyrettiğini söylemek mümkündür. Nitekim bu oran 1990 yılında % 17,7 ve 1995’te % 18 oranında iken, 1996 yılından itibaren gümrük birliği sürecinin son dönemine girilmesiyle birlikte 1997’de % 17,4’e , 2002 yılında ise % 15’lere gerilemiştir. Tabii ki bu gerilemede sadece Türkiye’nin Avrupa Birliği ile gümrük birliği ilişkisinin tek etkili faktör olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Çünkü dünyada ticaretin serbestleşmesi yönünde uluslar arası kuruluşların (Dünya Ticaret Örgütü) ülkeler üzerindeki etkileri dikkate alındığında, Türkiye de bu etkilerden nasibini alan ülkelerden biridir denebilir.

Tablo 1: Türkiye’de Vergi Yapısındaki Gelişmeler (%)

	1990	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Toplam Vergi Gelirleri	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gelirden Alınan Vergiler	51,1	39,9	40	45,9	44,2	39,6	39,3	33,1	29,8
Servetten Alınan Vergiler	0,9	0,8	0,7	0,8	1,2	1,3	1,1	1,6	2,8
Mal ve Hiz. Üz. Alınan Vergiler	30,1	39,6	41,8	39,1	41,3	42,9	45,6	50	52,3
Dış Ticarettten Alınan Vergiler	17,7	18,0	17,4	14,3	13,4	16,2	14,0	15,2	14,7
• Gümrük Vergileri	2,4	4,5	2,6	1,9	1,6	1,5	1,0	1,0	1,1
-Akaryakıt dışı mad. alınan güm.vergileri	2,3	2,8	2,4	1,8	1,6	1,4	1,0	1,0	-
-Akaryakıttan alınan güm.ver.	0,0	1,7	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-
-Tek ve Maktu Vergi	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
• İthalde Alınan KDV	10,4	13,2	14,8	12,3	11,7	14,7	12,9	14,1	13,7
• Diğer Dış Tic. Gelirleri	4,9	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,06

(*) Ocak-Eylül dönemini kapsamaktadır

Kaynak:<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayı%2011/vergi.htm> (erişim tarihi 09.04.2003).

Maliye Bakanlığı 2003 Yıllık Ekonomik Rapor

(<http://www.maliye.gov.tr/apk/rapor2003/kamumaliyesi.pdf>. erişim tarihi 19.12.2003).

Dış ticarettten alınan vergilerin GSMH içindeki payı itibariyle nasıl bir gelişme gösterdiğine bakılacak olursa (Tablo 2), bu vergilerin, yukarıda belirtildiği gibi toplam vergi gelirlerindeki payı gerilemesine karşın, GSMH içindeki payları artmıştır denebilir. Şöyle ki, 1990 yılında bu oran % 2,3 ve 1995 yılında % 2,47 düzeyinde iken, 2002 yılında % 3,46 olmuştur. Ancak bu artış gümrük vergilerinin GSMH’ daki paylarının gerilemesine rağmen, İthalde Alınan KDV’nin GSMH’ içindeki payının artmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi son yıllarda, Türkiye ekonomisinde ithalata dayalı bir büyüme yaşanmaktadır. Sonuçta, gümrük birliği döneminde, dış ticarettten alınan vergilerin GSMH içindeki oranında nisbi bir yükselme olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de Vergi Gelirlerinin GSMH’ ya Oranı (%) (Cari Fiyatlarla)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Vergi Gelirleri	15,1	13,8	15,0	16,1	17,4	18,9	22,69	21,9	21,4
Gelirden Alınan Vergiler	7,2	5,7	5,8	6,5	8,0	8,4	8,36	8,86	7,07
Servetten Alınan Vergiler	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,27	0,24	0,26
Mal ve Hiz.Alınan Vergiler	5,5	5,5	6,5	6,8	6,8	7,8	9,04	9,12	10,99
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	2,30	2,47	2,58	2,81	2,46	2,52	3,4	3,14	3,46
-İthalde Alınan KDV	1,70	1,82	2,16	2,38	2,12	2,21	3,0	2,91	3,23
-Gümrük Vergileri	0,56	0,61	0,41	0,42	0,33	0,30	0,30	0,21	0,21
-Diğerleri	0,04	0,04	0,04	0,01	0,01	0,01	0,009	0,005	0,001

Kaynak: 1994-1999 verileri Küçükahmetoğlu, 2000: 44’den alınmıştır. 2000-2002 verileri Maliye Bakanlığı 2003 Yıllık Ekonomik Rapor ve 2004 Yılı Programında yer alan verilere dayanarak oluşturulmuştur.

SONUÇ

Dış ticaret vergileri, ülkelerin dış ticaret politikalarını yürütmede başvurdukları temel araçlardan biridir. Özellikle ekonomik gelişmenin başlangıç evrelerindeki ülkeler açısından, vergi sistemlerinde önemli bir yere sahip olan dış ticaret vergileri, bugün dünyada yaşanan küreselleşme sürecinin etkisiyle ülkelerin imza attığı çeşitli uluslar arası antlaşmalar ve içinde yer aldıkları ekonomik bütünleşme hareketleri nedeniyle değişime uğramakta ve etkinliğini yitirmektedir. Nitekim bugün, Türkiye’de dış ticaret işlemleri üzerine konan vergi, fon vb. yükümlülükler, yukarıda ifade edilen süreçlerin özellikle de Avrupa Birliği ile ilişkilerin sonucu olarak dış ticarete ortaya çıkan serbestleşme eğilimleri ile birlikte azaltılmakta ya da değişikliklere tabi tutulmaktadır.

Makalede ayrıntıları ile ortaya koyduğumuz gibi, Avrupa Birliği ilişkilerin Türkiye’de dış ticaretin vergilendirilmesi üzerindeki etkisi, özellikle gümrük birliğinin son dönemine geçişin gerçekleştiği 1 Ocak 1996 sonrası dönemde olmaktadır. Türkiye bu tarihlerde Avrupa Birliği’nden yaptığı sanayi malları ithalatına uyguladığı gümrük vergilerini ve eş etkili yükümlülükleri kaldırmış ve Avrupa Birliği’nin üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifelerini kabul etmiştir. Bu düzenlemelerin yol açacağı gelir kayıplarını önlemek için de, temel amacı Avrupa Birliği’ne uyum sağlamak olan 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile sadece iç tüketimi değil, ithalatı etkileyecek önemli vergi değişikliklerine gitmiştir. Böylece dış ticaret vergilemesinde ciddi bir sadeleştirme gerçekleşmiştir denebilir.

Son olarak vurgulanması gereken bir başka husus da, dış ticaret vergileri, ekonomideki liberalleşme eğilimleri ve özellikle Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesindeki düzenlemelere rağmen hala Türk vergi sistemindeki yeri ve önemini korumaktadır. Bunda elbette, Türkiye'nin yıllardır yaşadığı kamu finansman sorununa çözüm olarak hükümetlerin dolaylı vergilere gittikçe daha fazla başvurma eğiliminde olmalarının önemli bir rolü vardır. Ancak bunun sürekli olacağını düşünmek yanıltıcı olabilir. Çünkü ithalata dayalı büyüme modeli ülkemizden dışarıya sürekli kaynak transferine yol açmaktadır. Bu da kimsenin arzu edebileceği bir durum değildir.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Ş., (1994) Dış Ticaret Vergilerinin Kamu Gelirleri İçindeki Önemi ve Yeri, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 36. Seri, İstanbul.
- AKDOĞAN, A., (1991) *Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi (Yasal Düzenlemelerin İşleyişleri Açısından)*, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fak. Matbaası, Ankara.
- ANDEL, N., (1990) Public Finance and Trade: The European Community, *Public Finance, Trade and Development*; Proceeding of the 44th Congress of the International Institute of Public Finance, Istanbul, 1988, (ed. By Vito Tanzi), Wayne State University Press, Detroit.
- ASLAN, N., (1990) Maliye Politikasının Ticaret ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri, *Maliye Yazıları*, Sayı 23 (Mart-Nisan).
- BİLİCİ, N., (2004) *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- BULUTOĞLU, K., THIRSK, W., (1999) Turkey's Struggle for a Better Tax System, *Tax Reform in Developing Countries*, (ed. by Wayne Thirsk), Second Edition. World Bank Regional and Sectoral Studies, Washington D.C.
- BULUTOĞLU, K., (2003) *Kamu Ekonomisine Giriş*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CARTOU, L., (1975) *Communautés Européennes*, Edition Dalloz, Paris.
- COŞKUN, İ., (1995) "Türkiye AB İlişkileri 6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı, *Vergi Dünyası*, Sayı 166 (Haziran).
- ÇAĞAN, N., (1995) Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Türkiye Üzerindeki Etkileri, *Avrupa Birliği El Kitabı*, T.C. Merkez Bankası Yayını, Ankara.
- ÇİMEN, A., (1996) *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu İlişkileri*, Ankara.

- ÇELİK, B., (1999) İthalde Alınan Katma Değer Vergisi ve Günümüzdeki Önemi, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (Güz).
- DEMİR, Ö., (1991) İthalatta Vergi Uygulamaları, *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 9.
- DİNLER, Z., (1997) *İktisada Giriş*, Üçüncü Basım, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- DÖLEK, A., (1999) *Mevzuat İşığında Dış Ticaret İşlemleri ve Piyasa Uygulamaları*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- DTM, (1999) *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DURA, C., ATİK, H., (2000) *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- DUE, J. F., (1968) *Government Finance: Economics of the Public Sector*, Fourth Edition, Richard D. Irwin Inc. U.S.A.
- ERBAS, S. N., HEWITT, D. P., (1990) The Value-Added Tax and Trade Performance in Turkey, *Public Finance, Trade and Development*; Proceeding of the 44th Congress of the International Institute of Public Finance, Istanbul, 1988, (ed. By Vito Tanzi), Wayne State University Press, Detroit.
- GÖĞÜŞ, M., (1998) Türkiye’nin Dış Ticaret Rejimi İçinde İthalata İlişkin Esaslar ve 1998 Yılı Uygulamaları, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 3, Sayı 11 (Ekim).
- HAKMAN, H. (çev.), (1996) Avrupa Topluluğunda Gümrük Birliği, *Maliye Dergisi*, Sayı 121 (Ocak-Nisan).
- HERSHTEL, M., *L’économie de la Communauté Européenne*, Edition Arman Colin, Paris.
- HICKS, U. K., (1965) *Development Finance Planning and Control*, Clarendon Pres, Oxford.
- İME, M., (1995) Gümrük Birliği’ne Girişte Gümrük Vergilerinde Karşılaşılacak Sorunlar, *Gümrük Dergisi*, Sayı 15 (Aralık).
- KARLUK, R., (1996) *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 4. Baskı, İMKB Yayını, İstanbul.
- KARLUK, R., (1997) *Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- KEPENEK, Y., YENTÜRK, N., (1995) *Türkiye Ekonomisi*, 7.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- KÖSE, A. H., YELDAN, E., (1996), Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Gelişme Perspektifleri, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt XX, Sayı 187 (Ocak).
- KORKMAZ, E., (1982) *Vergi Yapısı ve Gelişimi*, Gür-Ay Matbaası, İstanbul.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, O., (2000) Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri, *İktisat Dergisi*, Sayı 408 (Aralık).
- MANİSALI, E., (1995) *Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- MANİSALI, E., (2001) *Avrupa Çıkamaz: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- MORGİL, O., (2003) Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri, (<http://www.dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf>, erişim tarihi:18.12.2003)
- MÜFTÜLER BAÇ, M., (2001) *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- NADAROĞLU, H., (1983) *Kamu Maliyesi Teorisi*, 5. Baskı, MET/ER Matbaası, İstanbul.
- NEMLİ, A., (1979) *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası*, Güryay Matbaası, İstanbul.
- OYAN, O., AYDIN, A. R.; KONUKMAN, A., (1991) *Türkiye'de Fon Sisteminin Kamu Kesimi İçindeki Yeri ve Ekonomik Etkileri*, TOBB Yayınları, Ankara.
- ÖZGEN, M., (1996) Gümrük Birliği Ortak Ticaret Politikalarına Uyum Çerçevesinde Dış Ticaret, Kambiyo ve Gümrük Mevzuatlarında Yapılan Düzenlemeler, *Maliye Dergisi*, Sayı 122 (Mayıs-Ağustos).
- PREST, A.R., (1968) *Public Finance in Under-Developed Countries*, Fourth Edition, London.
- SEYİDOĞLU, H., (1996) *Uluslar arası İktisat*, 11. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- ŞENYÜZ, D., (2003) *Türk Vergi Sistemi*, 9. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- TANZİ, V., (1991) *Public Finance in Developing Countries*, Edward Elgar, England.
- T.C. Maliye Bakanlığı, 2003 *Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara (<http://www.maliye.gov.tr>)
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı internet sitesi (<http://www.foreigntrade.gov.tr>)

- TEKELİ, İ., İLKİN, S., (1993a) *Türkiye ve Avrupa Topluluğu-1 Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’nın Türkiye’ye Yaklaşımı*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- TEKELİ, İ., İLKİN, S., (1993b) *Türkiye ve Avrupa Topluluğu-2 Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- TEKELİ, İ., İLKİN, S., (2000) *Türkiye ve Avrupa Birliği-3 Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- TOKATLIOĞLU, M. Y., (2004) *Avrupa Birliği’nde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- TOMANBAY, M., (1995) *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*, Hatiboğlu Kitabevi, Ankara.
- TUNCER, S., (2000) İthalde Gümrük Vergisi Dışında Alınan Vergi, Resim ve Fonlar, *Yaklaşım*, Yıl 8, Sayı 96 (Aralık).
- TÜRER, E., (2004) Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) Kesintilerinin Son Durumu, *Vergi Sorunları*, Sayı 186 (Mart).
- TÜRK, İ., (1992) *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ULUATAM, Ö., (1985) *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, S Yayınları, Ankara.
- UZELTÜRK, H., (2002) Özel Tüketim Vergileri: Bitmeyen Tepki, *Avrupa Birliği’ne Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyum*, 17. Türkiye Maliye Sempozyumu, Fethiye, 22-25 Mayıs 2002, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi, TÜRMOB Yayınları-185, Ankara.
- YANAZ, S., (1991) Avrupa Topluluğu’nda Gümrük Vergisine Eş Mali Yükümlülükler, *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 10.